

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่นำมาประมวลเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและวิจัยเรื่อง "หนังสือทำมือกับการเป็นสื่อทางเลือก" มีดังต่อไปนี้

- 1.การก่อตัวของหนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกา
- 2.แนวคิดเรื่อง สื่อทางเลือก (Alternative Media)
- 3.แนวคิดเรื่อง "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพลีโมเดิร์นนิสซึม" (Postmodernism) กับสื่อทางเลือก
- 4.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.การก่อตัวของหนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกา

หนังสือทำมือ อาจเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในสังคม แต่แท้จริงแล้วสิ่งนี้ได้ถือกำเนิดมากกว่าสองทศวรรษแล้วในประเทศสหรัฐอเมริกา ในชื่อเรียกว่า บุกอาร์ท (Book Art)

Richard Minsky (2001) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า หนังสือทำมือ (Book Art) ไว้ดังต่อไปนี้

"หนังสือทำมือ (Book Art) คือ หนังสือที่ศิลปินหรือนักเขียนผลิตขึ้นมาด้วยตนเอง เนื้อหาภายในเล่มมักเกิดจากความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้เขียนอย่างไม่มีข้อจำกัด ไม่มีกฎตายตัว โดยมากวัสดุที่นำมาใช้มักจะเกี่ยวข้องกับเนื้อหาภายในเล่ม แต่ในบางครั้งก็อาจไม่เกี่ยวข้องกันเลย ในบางกรณีผู้ผลิตผลงานหรือผู้เขียนก็อาจไม่บรรจุข้อความใดๆลงไปในหนังสือ หรือบางครั้งก็อาจใช้สัญลักษณ์ หรือรูปภาพ หรือแม้แต่รูปเล่มเพื่อสื่อความหมายกับผู้อ่าน แทนการอ่านจากข้อความ "

ด้วยเหตุที่หนังสือทำมือเกิดจากการสร้างสรรค์จากการสร้างสรรค์จากความพึงพอใจและจินตนาการของศิลปินเจ้าของผลงาน จึงทำให้เกิดข้อโต้แย้งกันเองในแวดวงผู้ผลิตหนังสือทำมืออยู่บ่อยครั้ง ศิลปินบางคนพยายามที่จะอนุรักษ์การผลิตหนังสือทำมือด้วยวิธีการดั้งเดิม ด้วยการใช้กระดาษที่ทำด้วยมือ เศษผ้าหรือใยฝ้าย รวมไปถึงการเข้าเล่มและการจารึกเนื้อหา ภาพ หรือสัญลักษณ์ต่างๆด้วยมือทั้งหมด ในขณะที่ศิลปินอีกกลุ่มพยายามที่จะผสมผสานเอาเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการผลิตหนังสือทำมือโดยไม่ได้คำนึงถึงรูปลักษณะภายนอกมากเท่ากับกลุ่มแรก

อย่างไรก็ดี เราสามารถจำแนกหนังสือทำมือ (Book Art) ในประเทศสหรัฐอเมริกา นี้ออกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกัน ดังนี้

1. หนังสือทำมือแบบดั้งเดิม หนังสือทำมือในกลุ่มนี้ ศิลปินผู้ผลิตผลงานพยายามอนุรักษ์และคงไว้ซึ่งวิธีการผลิต และการใช้วัสดุแบบโบราณเช่น การใช้กระดาษที่ผลิตด้วยมือ ใยฝ้ายหรือใยสำลี นอกจากนี้ยังใช้การคัดลอกด้วยมือ หรือ การพิมพ์ด้วยแท่นพิมพ์แบบโบราณทั้งหมด ศิลปินในกลุ่มนี้มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับวัสดุที่นำมาใช้ผลิตผลงานเป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกันก็ยังมีมุ่งให้ความสำคัญกับรูปลักษณะที่ปรากฏภายนอกให้สอดคล้องกับเนื้อหาภายในเล่มของหนังสือทำมือด้วยเช่นกัน

2. หนังสือทำมือเชิงพาณิชย์ หนังสือทำมือในกลุ่มนี้มักเป็นกลุ่มนักเขียนที่มุ่งให้ความสำคัญกับเนื้อหาภายในเล่มที่ต้องการจะสื่อกับผู้อ่านมากกว่ามุ่งเน้นที่จะเสนอขายรูปลักษณะภายนอก ศิลปินในกลุ่มนี้จึงนิยมที่จะใช้อุปกรณ์และเทคโนโลยีต่างๆมาเป็นตัวช่วยในการผลิตผลงาน เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายภาพเอกสาร

3. หนังสือทำมือเชิงศิลปะ ผลงานของศิลปินในกลุ่มนี้มักไม่ยึดติดอยู่กับรูปลักษณะภายนอก ไม่คำนึงว่า หนังสือจะต้องมีลักษณะเป็นรูปเล่มหรือจะต้องทำด้วยกระดาษเท่านั้น ศิลปินในกลุ่มนี้จึงนำเอาศิลปะเชิงประติมากรรมเข้ามาประยุกต์กับงานวรรณกรรม เช่น การนำเอาวิธีการเขียนสีลงบนภาชนะดินเผา หรือ นำเอาการแกะสลักลงบนแผ่นสัมฤทธิ์มาประยุกต์ใช้ในการถ่ายทอดงานเขียน กล่าวคือ แม้ศิลปินในกลุ่มนี้จะมุ่งเน้นที่การนำเสนอรูปลักษณะภายนอกแต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ละเลยคุณค่าทางด้านวรรณกรรม

แม้ว่าหนังสือทำมือจะถูกผลิตด้วยกรรมวิธีใดก็ตาม แต่ความโดดเด่นที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นเสน่ห์เฉพาะตัวของหนังสือทำมือ (Book Art) ก็คือ การเป็นผลงานที่ถูกผลิตขึ้นเพียงเล่มเดียวหรือมีการจำกัดจำนวนการพิมพ์นั่นเอง (Minsky,2001)

จุดเริ่มต้นของหนังสือทำมือ (Book Art) ในประเทศสหรัฐอเมริกาเริ่มขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1970 ซึ่งเป็นช่วงที่มีศิลปินและผู้ผลิตผลงานหนังสือทำมือออกมามากมาย และกระจายอยู่ทั่วไปตามรัฐต่างๆในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยศิลปินและผู้ผลิตหนังสือทำมือเหล่านี้ได้รับเอาแนวคิดและขั้นตอนการผลิตหนังสือทำมือ มาจากการทำหนังสือด้วยมือ(mauscripts) ตามวิธีการของชาวอียิปต์โบราณซึ่งเป็นวิธีการผลิตหนังสือแบบดั้งเดิมที่ใช้กันเมื่อ400ปีก่อน (Minsky,2001)

ในระยะเริ่มแรกหนังสือทำมือ(Book Art)เป็นสิ่งที่รู้จักกันอยู่ในวงจำกัด เฉพาะในแวดวงวรรณกรรม นักเขียน และผู้ผลิตผลงานศิลปะเท่านั้น และยังไม่มีที่รู้จักมากนักในหมู่นักอ่านชาวอเมริกัน จนกระทั่งในเวลาต่อมาหนังสือทำมือ(Book Art) ได้ถูกนำออกแสดงตามงานนิทรรศการศิลปะเล็กๆ ตามรัฐต่างๆในประเทศสหรัฐอเมริกา กระแสความสนใจในผลงานหนังสือทำมือจึงเริ่มก่อตัวขึ้น

ในช่วงทศวรรษที่ 1970 แม้ว่าจะเป็นช่วงที่มีผู้ผลิตผลงานหนังสือทำมือ (Book Art) ออกมาอย่างมากมาย แต่ด้วยความที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่กว้างใหญ่ไพศาล มีรัฐมากกว่า 50 รัฐ ทำให้การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานหนังสือทำมือ(Book Art)ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างนั้นเป็นไปได้โดยยากลำบาก จวบจนกระทั่งมีบุคคล 2 ท่านที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในวงการหนังสือทำมือของสหรัฐอเมริกาในระยะเริ่มแรก ได้แก่ Richard Minsky และ Terry Belanger

Richard Minsky คือ ผู้ที่ทำหน้าที่รวบรวมและจัดหมวดหมู่หนังสือทำมือ และจัดตั้งศูนย์กลางหนังสือทำมือ หรือ The Center of Book Art (CBA) ขึ้น ในสหรัฐอเมริกาขึ้นเป็นครั้งแรกในปี.ศ. 1970 ซึ่งศูนย์CBAแห่งนี้มีภารกิจหลักในการรวบรวม จัดหมวดหมู่และแยกประเภทของหนังสือทำมือที่เขาได้พบตามงานแสดงศิลปะ พิพิธภัณฑ์ รวมถึงนำภาพถ่ายและนำผลงานมาจัดแสดงโชว์ในพิพิธภัณฑ์ต่างๆในสหรัฐอเมริกา ซึ่งถือเป็นการเปิดช่องทางและโอกาสในการเผยแพร่ผลงานออกสู่สาธารณะ

ในช่วงเวลาเดียวกันนั่นเอง Terry Belanger ศิลปินผู้ผลิตผลงานหนังสือทำมือ ก็ได้จัดตั้งสำนักพิมพ์ The Book Press ขึ้นที่หอสมุดของมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ซึ่งจุดประสงค์หลักของการจัดตั้งสำนักพิมพ์ดังกล่าวก็คือ การมุ่งส่งเสริมและอนุรักษ์ขั้นตอนการผลิตหนังสือทำมือ รวมไปถึงมุ่งถ่ายทอดเทคนิคการทำหนังสือด้วยมือให้กับนิสิตนักศึกษา รวมไปถึงผู้สนใจทั่วไป ในสถาบันการศึกษา(Minsky,2001)

ในขณะที่ Belanger มุ่งหน้าอนุรักษ์และส่งเสริมการทำหนังสือด้วยมือ ศูนย์ CBA ของ Minsky ก็มุ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางให้กับศิลปินและผู้ผลิตผลงานหนังสือทำมือ (Book Art) ด้วยการ เปิดช่องทางและโอกาสในการเผยแพร่ผลงานออกสู่สาธารณะ รวมทั้งผลักดันให้เกิดการผสมผสานการใช้เทคนิคและแนวคิดทางศิลปะแขนงต่างๆนำมาประยุกต์เข้ากับการทำหนังสือด้วยมือ ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน ระหว่างศิลปินผู้ผลิตผลงานและสำนักพิมพ์ขนาดเล็ก ด้วยการจัดกิจกรรมและเป็นศูนย์กลางในการฝึกฝนทักษะการทำหนังสือด้วยมือและอำนวยความสะดวกในทุกขั้นตอนการผลิต รวมทั้งเป็นสื่อกลางในการจัดกิจกรรมที่รวบรวมเอาผลงานทั้งในอดีตและปัจจุบันนำมารวบรวม ตีพิมพ์และเผยแพร่ลงในวารสารชื่อBook art และจัดพิมพ์รายชื่อผลงานให้เป็นหมวดหมู่ จนกระทั่งในปีค.ศ. 1974 ศูนย์ CBA ของ Minsky ก็ได้จัดตั้งร้านแสดงผลงานขึ้นเป็นครั้งแรก บนอาคารเลขที่ 15 ถนนบลิคเกอร์ ในย่านแมนฮัตตัน

ภายหลังจากที่ศูนย์CBAได้มีการจัดพิมพ์วารสารชื่อ Book Art ที่ได้รวบรวมเอาบทสัมภาษณ์ของบรรดาศิลปินผู้ผลิตผลงานหนังสือทำมือทั้งในอดีตและร่วมสมัย และจัดหมวดหมู่รายชื่อผลงานลงตีพิมพ์ ก็ยังได้มีการทะยอยตีพิมพ์บทความต่างๆที่เกี่ยวกับเทคนิคการทำหนังสือด้วยมือ เทคนิคการพิมพ์ การเผาหนังสือ รวมถึงได้จัดพิมพ์ปฏิทินกิจกรรมและกำหนดการจัดงานนิทรรศการ ซึ่งวารสาร Book Artนี้เอง ก็ได้ใช้การจัดพิมพ์ด้วยวิธีการดั้งเดิมจากแท่นพิมพ์ไม้แกะสลัก แต่ออกมาได้เพียง 2 ฉบับก็มีการปรับเปลี่ยนมาเป็นจดหมายข่าวที่ใช้ชื่อว่า บัคคาร์ท นิวสเลตเตอร์ (Book Art Newsletter) และ บัคคาร์ท รีวิวส์(Book Art Reviews)แทน

ต่อมา Richard Minsky ผู้ก่อตั้งศูนย์ CBA ก็ได้ร่วมทุนนักทำหนังสือทำมืออิสระ 2 คน คือ Lucy Lippard และ Sol LeWitt จัดตั้ง ร้านขายหนังสือชื่อ ปริ้นเทด แมทเทอร์ (Printed Matter) ขึ้นที่เมืองทริบรีก้า ตั้งอยู่ทางตอนล่างของแมนฮัตตัน ซึ่งเป็นร้านสำหรับวางจำหน่ายหนังสือทำมือ (Book Art) ในราคาที่ไม่สูงจนเกินไปนัก นอกจากนี้ ร้านปริ้นเทด แมทเทอร์ ยังได้

นำเอาเทคโนโลยีต่างๆ อาทิ เครื่องถ่ายภาพเอกสาร เครื่องพิมพ์ระบบออฟเซต เข้ามาใช้ในการเพิ่มจำนวนผลงานหนังสือทำมือ ซึ่งทำให้ผลิตผลงานออกมาได้มากขึ้นและมีราคาที่ถูกลง

นอกจากศูนย์กลางหนังสือทำมือ หรือ CBA ที่ก่อตั้งโดย Richard Minsky และสำนักพิมพ์ The Book Press ณ หอสมุดของมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ที่ก่อตั้งโดย Terry Belanger จะมีส่วนในการผลักดันให้เกิดกระแสความเคลื่อนไหวของหนังสือทำมือในสหรัฐอเมริกาแล้ว ยังมีกลุ่มและองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ ได้หันมาให้ความสนใจการผลิตหนังสือทำมือ จนกระทั่งมีการจัดตั้งเป็นศูนย์อบรมเทคนิคการทำกระดาษและการพิมพ์ รวมทั้งได้กลายมาเป็นผู้สนับสนุนหลักให้กับโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหนังสือทำมือ ได้แก่ องค์กรสตรีอิสระที่ใช้ชื่อว่า Women's Studio Work Shop ในเมืองโรเซนดัล รัฐนิวยอร์ก

นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 1974 ได้มีการจัดตั้งโครงการที่ใช้ชื่อเรียกว่า The Visual Studies Project ขึ้นในโรงเรียนที่ทำการสอนเรื่องสื่อศึกษา (Media Study) ณ เมือง โรเซนดัล รัฐนิวยอร์ก ภายใต้การควบคุมดูแล Joan Lyons ผู้เชี่ยวชาญเรื่องหนังสือทำมือ (Book Art) และบรรณาธิการของหนังสือทำมือ ซึ่งภายหลังเสร็จสิ้นโครงการได้ผลิตบุคคลากรที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านหนังสือทำมือ (Book Art) ออกมากกว่า 400 คน (Minsky, 2001)

ในช่วงปลายของทศวรรษที่ 1970 Barbara Lazarus Metz ศิลปินผู้ผลิตงานหนังสือทำมือจากเมืองชิคาโก หนึ่งในสมาชิกของศูนย์ CBA ได้ยื่นความจำนงต่อ Richard Minsky ว่าเห็นควรให้มีการเปิดศูนย์กลางหนังสือทำมือในชิคาโก โดย Metz รับหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและค้นหาผลงานจากร้านรวง โรงพิมพ์ ร้านเช่าเล่มหนังสือ รวมถึงงานแสดงนิทรรศการต่างๆ ในนครชิคาโก ซึ่งต่อมา Metz ได้กลายมาเป็นบุคคลสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการร่วมมือกันระหว่างศูนย์ CBA และมหาวิทยาลัย โคลัมเบีย-ชิคาโก ซึ่งในปัจจุบันกลายเป็นศูนย์กลางการอบรมของโครงการหนังสือทำมือและกระดาษหัตถกรรม

ในปัจจุบัน ศูนย์ CBA ที่ก่อตั้งโดย Richard Minsky ได้มีกลุ่มองค์กรพันธมิตรมาสนใจเข้าร่วมโครงการกว่า 40 แห่งทั่วประเทศ รวมไปถึงมีการจัดโครงการการศึกษาที่ว่าด้วยการทำหนังสือทำมือ (Book Art) ขึ้นมากมายในสหรัฐอเมริกา อาทิ มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย, มหาวิทยาลัยอัลลาบามา, มหาวิทยาลัยสคริปส์, มหาวิทยาลัยไอโอวา เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดมุ่งส่งเสริมให้เกิดการรู้หนังสือและการรู้คุณค่าของหนังสือ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากวัตถุประสงค์เดิมที่มุ่งเน้นการอำนวยความสะดวกในการผลิตผลงานหนังสือทำมือ (Book Art) เพียงอย่างเดียว

ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 Cheryl Shackleton Hawkins นักการศึกษาได้สังเกตเห็นประโยชน์จากโครงการการผลิตหนังสือทำมือ จึงได้ร่วมมือกับศูนย์ CBA เพื่อจัดโครงการการศึกษาสำหรับเด็กมัธยมที่ใช้ชื่อว่า Cultural Auto Biography โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกให้เด็กได้เรียนรู้เทคนิคการทำหนังสือทำมือและเรียนรู้วิธีที่จะถ่ายทอดความรู้สึกภายในใจผ่านออกมาทางผลงานศิลปะ ซึ่งผลออกมาเป็นที่น่าพอใจ ต่อมาจึงได้มีการจัดโครงการการศึกษาในลักษณะที่คล้ายคลึงกันนี้ไปทั่วประเทศ และกำลังจะผลักดันให้กลายเป็นวิชาพื้นฐานของโรงเรียนต่อไปในอนาคต

จากแนวคิดเรื่องการทำหนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกา สามารถนำมาเป็นแนวทางประกอบการทำความเข้าใจเรื่องการทำหนังสือทำมือในประเทศไทย รวมถึงเป็นแนวทางให้ผู้วิจัยสามารถคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตของหนังสือทำมือในประเทศไทยได้

2.แนวคิดเรื่อง “สื่อทางเลือก” (Alternative Media)

นับแต่การเริ่มต้นของสังคมมนุษย์ การสื่อสารกลายเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคสมัยดึกดำบรรพ์ อย่างการใช้ควันไฟหรือการใช้นกพิราบในการส่งสารระหว่างกัน จวบจนกระทั่งในปัจจุบันได้มีการรองรับสิทธิในการสื่อสารของมนุษย์บัญญัติไว้ในปฏิญญาสากลที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ เพราะการสื่อสารนอกจากจะเป็นเรื่องของธรรมชาติแล้ว ยังเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและผลประโยชน์ เครื่องมือในการสื่อสารของสังคมยุคสมัยใหม่กลายเป็นยุทธปัจจัยสำคัญในการยึดครองอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจอยู่ทั่วทุกมุมโลก ดังคำกล่าวที่ว่า

“ ผู้ใดยึดกุมระบบการสื่อสารของสังคมเอาไว้ได้ ผู้นั้นย่อมยึดกุมแนวความคิด ความรู้สึกและการกระทำของประชาชนเอาไว้ได้เช่นกัน ” (กาญจนา แก้วเทพ ,2539 : 176 อ้างถึงใน สุภิญญา กลางณรงค์,2543)

“เมื่อนายทุนเป็นเจ้าของปัจจัยของการผลิตสื่อนั้นก็ย่อมสามารถควบคุมเนื้อหาในสื่อและใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ไปยังกลุ่มต่างๆได้ ” (กาญจนา แก้วเทพ ,2541 : 133 อ้างถึงใน สุภิญญา กลางณรงค์,2543)

ดังนั้นกลุ่มคนที่ไม่ใช้อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจย่อมต้องถูกกันออกไปจากการใช้เครื่องมือหรือเนื้อหาในบริบทการสื่อสารของสังคม การจำกัด ปิดกั้น ครอบงำ ผูกขาดการสื่อสาร โดยกลุ่มคนที่มีอำนาจและทุนมาก กลายเป็นความจริงอันวิฤกิตที่เกิดขึ้นในประเทศที่ยังก้าวไปไม่ถึงความเป็นประชาธิปไตยเช่นในประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม ที่ได้มีการกดทับ ต้องมีแรงต้าน ที่ได้มีความอยุติธรรม ย่อมต้องมีการลุกขึ้นสู้ ที่ได้มีการครอบงำ ย่อมต้องมีผู้ไม่หาความเป็นไท เช่นเดียวกันกับระบบการสื่อสารของสังคมที่ถูกควบคุมโดยอำนาจรัฐและทุนมาอย่างยาวนาน ย่อมต้องมีการคานงัดของประชาชนไม่เฉพาะในประเทศไทยแต่เป็นพัฒนาการร่วมของสังคมโลกเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ "สื่อทางเลือก" (Alternative Media) จึงได้ถือกำเนิดขึ้น

คำว่า "Alternative Media" หรือ "สื่อทางเลือก" มักเป็นคำที่ถูกกำหนดให้ใช้เรียกครอบคลุมไปตั้งแต่ สื่อสิ่งพิมพ์นับตั้งแต่ นิตยสารของพวกฮิปปี้ นิตยสารเฉพาะด้าน เรื่อยมาจนกระทั่งถึงหนังสือพิมพ์ที่นำเสนอมุมมองในการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองในแง่มุมที่แตกต่าง หรือแม้แต่หนังสือพิมพ์สำหรับชุมชนหรือท้องถิ่น (Comedia, 1984:95) ซึ่งการให้นิยามกว้างๆ ของคำว่า "Alternative Media" หรือ "สื่อทางเลือก" มักนำมาซึ่งความสับสนและนำไปสู่การถกเถียงของนักวิชาการด้านวารสารศาสตร์อยู่บ่อยครั้ง

หากเราให้นิยามคำว่า "Alternative Media" หรือ "สื่อทางเลือก" โดยขีดเส้นแบ่งชั้นกลางระหว่างคำว่า "สื่อกระแสหลัก" และ "สื่อทางเลือก" แล้วก็พอจะให้คำจำกัดความของคำทั้งสองคำ ได้ดังต่อไปนี้

สื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) คือ สื่อในแนวตั้ง (vertical) เป็นการสื่อสารทางเดียว (One-Way-Communication) มีการนำเสนอด้านเดียว และถูกกำกับโดยกลไกรัฐ หรือกลุ่มทุนนิยมผูกขาด รวมทั้งสื่อโลกาภิวัตน์ของบริษัทข้ามชาติที่มีโครงสร้างและเนื้อหาครอบงำสังคมและทำให้ประชาชนเป็นเพียงผู้รับสารและถูกกระทำ

สื่อทางเลือก (Alternative Media) คือ สื่อคู่ตรงข้าม สนวนกระแสและต้านกับสื่อกระแสหลัก เป็นสื่อในแนวราบ (horizontal) ที่มีอิสระ สร้างสรรค์ และเป็นสื่อที่เติมเต็มในส่วนที่สื่อสารกระแสหลักขาด (ชัยวัฒน์ สุวิชัย, 2544) มีการสื่อสารสองทาง (Two-Ways-Communication) ที่มุ่งสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้กัน มุ่งสร้างความเข้าใจ มุ่งหา

ความหมายร่วมกันและมุ่งส่งเสริมการมีส่วนร่วม เพื่อให้การสื่อสารแสดงออกถึงความเสมอภาค และเท่าเทียมกัน ผู้รับสารและผู้ส่งสารได้สลับบทบาทกันซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาประชาสังคม ทำให้ประชาชนกลายเป็นตัวหลักในการสื่อสารและเป็นฝ่ายกระทำ

ในเอกสารของ Unesco เรื่อง Alternative Media: Linking Global And Local (1993) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า สื่อทางเลือก ได้เติบโตต่อยอดมาจากสาเหตุหลักทางสังคมด้วยกัน 3 ประการ คือ

1. การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) เช่นการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรี ชนกลุ่มน้อย นักสิ่งแวดล้อม กลุ่มรณรงค์เพื่อสันติภาพ กลุ่มเรียกร้องสิทธิอาทิ กลุ่มเกย์และเลสเบียน และกลุ่มที่ต่อต้านการเหยียดผิว เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการเคลื่อนไหวที่ถูกกละเลย หลงลืม หรือไม่ก็ถูกบิดเบือนความจริงโดยสื่อกระแสหลัก แต่ทว่าเรื่องนี้ก็มีลักษณะที่ขัดแย้งในตัวเอง เนื่องจาก กิจกรรมและการทำงานของกลุ่มเคลื่อนไหวดังกล่าวนอกจากเพื่อเรียกร้องความสนใจจากสื่อกระแสหลักแล้ว ก็เพื่อที่จะได้มีโอกาสใช้สื่อเหล่านั้นด้วยตนเอง เพราะง่ายต่อการกำหนดทิศทาง และเนื้อหาที่จะสื่อ

2. จากการเคลื่อนไหวต่อสู้อย่างยาวนานในประเด็น เรื่องสิทธิมนุษยชน และสิทธิของกรรมกร ในฐานะการต่อสู้ของคนชนบท ต่อ อำนาจที่รวมศูนย์ในส่วนกลาง ระหว่างคนจนกับคนรวย การต่อรองทางอำนาจ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวของชนชั้นล่าง ขณะที่การเคลื่อนไหวของกลุ่มแรก เป็นการเคลื่อนไหวของชนชั้นกลาง แต่ทว่าในกลุ่ม Post - Marxist กลับมีมุมมองว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบัน อยู่ในลักษณะข้ามความเป็นชนชั้นไปแล้ว ดังนั้นการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนรากหญ้าตั้งแต่อดีตจึงรวมเข้ากับการเคลื่อนไหวของคนชั้นกลาง

3. การเกิดขึ้นของกลุ่มการเมืองใหม่ เช่น กลุ่มคนพื้นเมืองในอเมริกาเหนือ ประเทศ post - communist ในยุโรปตะวันออก ชนชาติยุโรปตะวันตกที่ไร้รัฐ ซึ่งมีพลวัตจากกลุ่มเคลื่อนไหวใต้ดิน หรือ ผิดกฎหมาย หรือ อยู่นอกระบบ แต่ได้กลับเข้าสู่การต่อสู้ในระบบ เช่นการแบ่งแยก ดินแดนออกมาเป็นอิสระ หรือการตั้งประเทศใหม่ เช่น การเคลื่อนไหวของชาวติมอร์ตะวันออก

ที่กล่าวมาทั้งหมด คือ ความต้องการทางการเมืองและสังคมของกลุ่มต่างๆที่ใช้ "การสื่อสารทางเลือก" รวมทั้งการใช้สื่อทางเลือกในการต่อสู้กับโครงสร้างและรูปแบบที่ครอบงำ (Hegemonic) อยู่ เพื่อโอกาสในการสร้างความเป็นจริงทางสังคม และวัฒนธรรมแบบใหม่ด้วยตนเอง สื่อทางเลือกจึงเป็นเสมือนเวทีแห่งการสื่อสารเพื่อโต้เถียงทางความคิด และการปะทะทางวาทกรรมในเรื่องต่างๆ (ชัยวัฒน์ สุรวิชัย, 2544)

นอกจากนี้ สื่อทางเลือก ยังตอบสนองแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหาความยากจน ทั้งนี้เพราะทฤษฎีการพัฒนาสู่ความทันสมัยได้ใช้สื่อมวลชนขนาดใหญ่สื่อสารจากบนลงล่าง ในขณะที่การเคลื่อนไหวของประชาชนรากหญ้าในการสร้างสรรค์สื่อขนาดเล็ก สามารถทำให้ประชาชนสามารถกำหนดความต้องการและเป้าหมายในการพัฒนาของตนเองได้มากกว่า

Cees J. Hamelink เรียกสื่อที่มีลักษณะดังกล่าวว่าเป็น สื่อภาคประชาชน (People's media) คือ สื่อที่ปราศจากการควบคุมแทรกแซงจากอำนาจทั้งปวงแต่มีจุดมุ่งหมายในการเสริมพลังของภาคประชาชนซึ่งเป็นการเผชิญหน้าโดยตรงของการลดทอนพลังกับโครงสร้างการครอบงำทางการสื่อสาร เป็นการเลือกหัวข้อที่แตกต่าง เป็นวาทกรรมที่บอกเล่าเรื่องราวของตัวเอง บอกเล่าความกลัว หรือ ความฝันในสำนวนวัฒนธรรมของชุมชน (สุภิญญา กลางณรงค์, 2543)

ประชาชนธรรมดากลายเป็นผู้มีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการสื่อสาร นั่นคือการที่พลเมืองต้องพัฒนามาเป็นผู้ส่งสาร (communicative actors) แทนที่จะต้องตกอยู่ในสภาพเป็นผู้รับสารที่ถูกระงับ (Passive audiences) และเป็นเพียงกลุ่มเป้าหมายทางการตลาดเพียงอย่างเดียว แนวคิดนี้เรียกว่าก้าวขึ้นเป็นเจ้าของและจัดการด้วยตนเอง

ลักษณะและบทบาทของสื่อทางเลือก

ในเอกสารของ Unesco เรื่อง Alternative Media : Linking Global And Local (1993) ที่ศึกษาเรื่อง สื่อชุมชนท้องถิ่น ได้กล่าวถึงลักษณะและบทบาทสำคัญของสื่อทางเลือกไว้ดังต่อไปนี้

1. สื่อทางเลือกมักกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวในสังคมและมีวัตถุประสงค์ชัดเจน เช่น การตอกย้ำหรือกระตุ้นให้เกิดการปฏิเสธการเอาเปรียบทางการค้า หรือ การยึดถืออุดมการณ์ทางด้านสิทธิมนุษยชน , วัฒนธรรม , การศึกษา เป็นเป้าหมายสำคัญ

2. แหล่งเงินทุนของสื่อทางเลือกต้องไม่ได้มาจากการสนับสนุนจากรัฐบาล หรือมุ่งแสวงหาผลกำไรจากโฆษณาเป็นหลัก

3. สื่อทางเลือกมักก่อตั้ง กำกับดูแลและอำนวยการโดยกลุ่ม หรือ องค์กรที่ไม่มุ่งหวังผลกำไรต่างๆ และเป็นอิสระหรือเป็นของท้องถิ่น ในขณะที่ สื่อกระแสหลัก มักจะถูกกำกับและควบคุมโดยรัฐบาลหรือกลุ่มธุรกิจ

4. สื่อทางเลือกมักมีมโนสำนึกของการเป็นสื่อทางเลือกนับตั้งแต่การจัดตั้งองค์กรขึ้น

5. สื่อทางเลือกมักจะนำเสนอ "ทางเลือก" ในการวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งในการวิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาของสื่อกระแสหลักและการวิพากษ์วิจารณ์ที่แตกต่างออกไป

6. เนื้อหาของสื่อทางเลือกในบางครั้งก็อาจหมายถึง เนื้อหา แนวคิด หรืออะไรก็ตามที่พบเห็นและได้รับการยอมรับอยู่ตามปกติ

7. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับสาร ในบางครั้ง สื่อทางเลือก ทำหน้าที่คล้ายตัวเชื่อมโยงระหว่างผู้รับสารที่มีแนวความคิดในแนวทางเดียวกัน

8. เนื้อหาของสื่อทางเลือกมักถูกผลิตออกมาเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคสารตามแต่ลักษณะของผู้รับสารซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป อาทิ กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มผู้หญิง ประชาชนในแถบชนบท หรือกลุ่มเกย์หรือเลสเบียน เป็นต้น

9. ขอบเขตในการกระจายตัวของสื่อทางเลือก ในบางครั้งอาจกระจายอยู่ในระดับท้องถิ่น มากกว่าที่จะในระดับชาติ หรือระดับสากล

ที่กล่าวมาข้างต้นอาจยังไม่สามารถระบุลักษณะของสื่อทางเลือกได้หมดแต่ก็ช่วยให้มองเห็นแนวคิดคร่าวๆของ "สื่อทางเลือก" (Alternative Media) ได้เป็นอย่างดี

กลุ่มผู้ผลิตสื่อทางเลือก (Alternative Media Distributor)

กลุ่มผู้ผลิตสื่อทางเลือก เป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างจากกลุ่มที่ดำเนินธุรกิจสื่อกระแสหลักค่อนข้างมาก คือผู้ผลิตที่มีความประสงค์ต้องการสื่อสารหรือสะท้อนทัศนคติบางอย่างต่อผู้รับและสังคม แนวความคิดที่เสนอมักเป็นเรื่องใหม่ที่ท้าทาย ความเชื่อ ค่านิยมเดิมของสังคม หรือ เป็นการทวนกระแส หรือวิพากษ์สังคม ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการแสวงหากำไร สื่อทางเลือกโดยทั่วไปจึงมักมีขนาดเล็กและผลการดำเนินกิจการอาจจะขาดทุนหรือเพียงแค่เสมอตัว ผู้ประกอบการในกลุ่มนี้ อาจเป็นกลุ่มบุคคล หน่วยงาน บริษัท องค์กรเอกชน หรือ กลุ่มเรียกร้องความเคลื่อนไหวในสังคม เช่น สมาคมคุ้มครองผู้บริโภค, มูลนิธิเพื่อสาธารณะประโยชน์, กลุ่มตัวแทนชุมชน, กลุ่มสมาคมวิชาชีพต่างๆ หรือ กลุ่มนักวิชาการอิสระ เป็นต้น

ด้วยเหตุที่สื่อทางเลือกมิได้ผลิตออกมาเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้า จึงมักไม่มีระบบการจัดจำหน่ายตามช่องทางการจัดจำหน่ายทั่วไป แต่ใช้วิธีการส่งถึงสมาชิกโดยตรง เช่น นิตยสารทิศทางไทของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา หรือ จุลสารแลได้ของกลุ่มนักพัฒนาภาคใต้

แต่ในบางครั้งสื่อทางเลือกที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าในตอนแรกเริ่ม เช่น สื่อที่ผลิตโดยนักเขียนหรือศิลปินเพลง เมื่อแนวความคิดที่นำเสนอไปได้รับการตอบสนองจากผู้รับสารเป็นที่น่าพอใจ ก็อาจปรับเปลี่ยนเป็นแนวทางไปสู่ความเป็นสื่อกระแสหลัก (ขนาดเล็ก) เช่น ในกรณีของศิลปินเพลงได้ดินบางกลุ่มทำเพลงร็อคที่มีแนวดนตรีรุนแรง เนื้อหาทวนกระแส ค่านิยมหลักของสังคม หรือวิพากษ์สังคม ผลงานสามารถจับอารมณ์ความรู้สึกของผู้ฟังได้ จากลักษณะการผลิตเอง ขายเอง ก็อาจเปลี่ยนไปอยู่กับบริษัทเทปเพลงบางบริษัทที่เห็นว่า ผลงานหรือแนวทางนี้น่าจะขายได้ ในกรณีนี้ วัตถุประสงค์ก็เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อการค้าและแสวงหากำไร

ในขณะที่สื่อมวลชนกระแสหลัก ที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อแสวงหากำไรเป็นเป้าหมายหลัก มักมีรูปแบบ และ เนื้อหาสาระที่เอาใจตลาด สอดคล้องกับค่านิยมความเชื่อถือที่เป็นบรรทัดฐานของสังคม หากสังคมได้มีการผูกขาดทางความคิดก็พลอยสูงตามไปด้วย การมีสื่อทางเลือกที่มีรูปแบบและเนื้อหาแตกต่างออกไปจากสื่อกระแสหลัก จึงช่วยให้สังคมมีความหลากหลายทางความคิดและวัฒนธรรมมากขึ้น สื่อทางเลือกจึงถือเป็นสื่อที่ ประชาชนจะใช้เป็นช่องทางในการสะท้อนเสียงที่แตกต่างออกไปจากสื่อกระแสหลักก็ว่าได้

จากแนวคิดเรื่องสื่อทางเลือก (Alternative Media) จะทำให้ผู้วิจัยทราบถึง ลักษณะและบทบาทของสื่อทางเลือก รวมถึงได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งองค์กรของผู้ผลิตสื่อทางเลือก และสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจองค์กร และกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือว่ามีลักษณะตามแนวทางสื่อทางเลือกหรือไม่อย่างไร

3.แนวคิดเรื่อง "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" (Postmodernism)

แนวคิดหรือลัทธินิยม"หลังสมัยใหม่"หรือ"โพสต์โมเดิร์นนิสซึม"

(Postmodernism) เป็นคำหรือชุดของความคิดที่สลับซับซ้อน เป็นคำที่เริ่มใช้แพร่หลายในวงวิชาการนับตั้งแต่กลางปี ค.ศ.1980 การให้คำนิยามคำว่า "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม"ยังคงเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันอยู่ในหมู่นักวิชาการทางสังคมวิทยา (จันทน์ เจริญศรี , 2544:3) เนื่องจากแนวความคิดเรื่อง"หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม"นี้ได้กลายเป็นโมโนทัศน์ที่ครอบคลุมในหลายสาขาวิชา (ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล , 2544) เช่น ศิลปะ สถาปัตยกรรม ดนตรี ภาพยนตร์ วรรณกรรม สังคมวิทยา การสื่อสาร เทคโนโลยี หรือแม้แต่แฟชั่น

แม้ว่ามโนทัศน์เรื่อง "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม"จะยังคงเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันอยู่ในปัจจุบัน แต่เราก็อาจพยายามทำความเข้าใจมโนทัศน์เรื่อง"หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม"นี้ได้เป็นสองด้านด้วยกัน คือ ด้านที่มีพื้นฐานมาจากขบวนการทางศิลปะและวรรณกรรม และ ด้านที่ว่าด้วยปรัชญาและความรู้ทางประวัติศาสตร์และสังคม (ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล , 2544)

คำอธิบายมโนทัศน์เรื่อง "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม"ที่มีพื้นฐานมาจากขบวนการทางศิลปะและวรรณกรรม

เราอาจทำความเข้าใจคำว่า "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" ได้ชัดเจนขึ้นโดยเริ่มจากการทำความเข้าใจกับกระแสโมเดิร์นนิสซึม(Modernism) ก่อน ทั้งนี้เพราะคำว่า "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม"เป็นมโนทัศน์ที่เติบโตต่อยอดมาจากกระแสโมเดิร์นนิสซึมนั่นเอง (ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล , 2544)

โมเดิร์นนิสซึม มีต้นกำเนิดมาจากแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากใน ยุโรปตะวันตก ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีอิทธิพลเหนืองาน

ศิลปะ ดนตรี วรรณกรรม และการละครในยุคนั้นเป็นอย่างมาก ส่งผลให้เกิดการต่อต้านแนวคิดแบบวิคตอเรียนขึ้นในงานศิลปะ ดนตรีและวรรณกรรม ที่มักเป็นกรอบกำหนดแนวคิดของศิลปะในยุคนั้นว่า ควรจะมีลักษณะแบบใด มีมาตรฐานในการผลิตอย่างไร รวมไปถึงเป็นตัวกำหนดรสนิยมของคนในยุคนั้นว่าควรเสพงานแบบใด

ดังนั้นในช่วงปี ค.ศ. 1910 –1930 ซึ่งเป็นยุคที่นักสังคมนิยมเรียกกันว่าเป็นยุคไฮท์โมเดิร์นนิสซึม (High Modernism) นักประพันธ์หลายคนในยุคนั้นจึงพยายามเปลี่ยนแปลงความคิดที่ว่า กวีนิพนธ์ควรเป็นอย่างไร นิยายควรมีลักษณะอย่างไร ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานที่มีความแตกต่างไปจากบรรทัดฐานเดิม ซึ่งปรากฏชัดในงานของศิลปินอย่าง เวอร์จิเนีย วูฟ , เจมส์ จอยส์, ทีเอส เอเลียต และ มาร์แชล พรูสตัน (ปริตตา เอลิมเฝ้า กอนันตกุล , 2544)

จากมิติทางด้านศิลปะและวรรณกรรม ในช่วงปี ค.ศ. 1910 –1930 หรือ ยุคไฮท์โมเดิร์นนิสซึม สามารถสรุปลักษณะสำคัญของงานศิลปะในยุคไฮท์โมเดิร์นนิสซึมได้ดังต่อไปนี้ (ปริตตา เอลิมเฝ้า กอนันตกุล , 2544)

1. การให้ความสำคัญแก่ความประทับใจ ความรู้สึกภายในใจของผู้เขียนหรือผู้ทำงานศิลปะ และเน้นไปที่กระบวนการรับรู้หรือการมองเห็น มากกว่าที่จะเน้นว่ามองเห็นหรือรับรู้อะไร
2. การเล่าเรื่อง หรือ การสร้างภาพ ผู้ประพันธ์พยายามที่จะไม่เล่าจากมุมมองหรือทัศนคติแบบที่ผู้ประพันธ์เป็นพระเจ้า ที่มองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างจากจุดมองจุดเดียวที่มีหลักการมั่นคง แต่หันมาเน้นที่การนำเสนอภาพหลายจุดยืน หลายมุมมอง ที่ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
3. การทะลายนormแดนระหว่างประเภทของคำประพันธ์แบบต่างๆ เช่น กวีนิพนธ์ที่มีลักษณะแบบสารคดี ในขณะที่ความเรียงกลับมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับกวีนิพนธ์ เป็นต้น
4. การมุ่งเน้นที่รูปร่าง รูปแบบที่ไม่เป็นเอกภาพ และกระจัดกระจายเป็นเสี่ยงเสี้ยวเต็มไปด้วยชิ้นส่วนที่ไม่ปะติดปะต่อเป็นเนื้อเดียวกัน
5. ปรับเปลี่ยนแนวโน้มในการย้อนดูตัวเอง หรือ รู้เท่าทันตัวเอง ว่าผลงานที่สร้างขึ้นมานั้น ถูกสร้างขึ้นมาจากฐานความคิดแบบใด เพื่ออะไร และกำลังจะได้รับการเสพอย่างไร

6. การไม่ยอมรับทฤษฎีความงามที่เป็นแบบแผน หรือ ความงามแบบอสังการ
ปรับเปลี่ยนไปสู่การนิยามการออกแบบที่มีการจัดแตงน้อยที่สุด เน้นการค้นพบสิ่งใหม่ หรือ การ
สร้างสรรค์อย่างสดใหม่

7. ปฏิเสธการจำแนกศิลปะออกเป็นศิลปะชั้นสูงกับศิลปะตลาด พยายามทำให้
ผสมปนเป้ทั้งในด้านวัสดุ วิธีการนำเสนอ และการเสพ

ดังที่กล่าวไปแล้วในข้างต้นว่า มโนทัศน์เรื่อง "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์น
นิสซึม" เป็นแนวคิดที่เติบโตต่อยอดมาจากกระบวนทัศน์เรื่องโมเดิร์นนิสซึม ดังนั้น "หลังสมัยใหม่"
หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" ในมิติทางด้านศิลปะและวรรณกรรม จึงมุ่งเน้นที่ การไม่ยอมรับการ
จำแนกชั้นทางศิลปะ ปฏิเสธการแบ่งแยกประเภทการประพันธ์ ผลงานศิลปะมุ่งเน้นไปที่ความไม่
ปะติดปะต่อ ไม่ต่อเนื่อง คลุมเครือ ล้อเลียน เสียดสี และการเล่นสนุก นิยมการย้อนดูตนเอง การมี
สามัญสำนึก เน้นย้ำให้เห็นภาพของมนุษย์ที่ไม่มีโครงสร้าง ไม่มีศูนย์กลาง และสูญเสียความเป็น
มนุษย์

อย่างไรก็ดี แม้แนวคิดเรื่อง "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" จะเป็น
แนวคิดที่เติบโตต่อยอดมาจากแนวคิดเรื่อง "โมเดิร์นนิสซึม" แต่ก็ยังมีความแตกต่างระหว่าง "หลัง
สมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" และ "โมเดิร์นนิสซึม" ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ได้แก่

การที่ โมเดิร์นนิสซึม มองเห็นความแตกแยก ความล่มสลายของจิตวิญญาณ ว่า
เป็น โศกนาฏกรรม เป็นความสูญเสีย ศิลปะแนวโมเดิร์นนิสซึมจึง พยายามชี้ให้เห็นถึง ความไร้
สาระ ไร้แก่นสาร การแตกออกเป็นเสี่ยงเดียว ไร้ความเป็นเอกภาพของสังคมสมัยใหม่ แต่ก็ยังคงมี
ความศรัทธาว่า ศิลปะสามารถสมานความแตกแยก และหยิบยื่นความหมายให้แก่ชีวิตได้

ในขณะที่ศิลปะในยุค "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" มองไม่เห็นว่
มนุษย์จะได้อะไรจากการร่ำไห้ โศกาอาดูร ตรงกันข้าม ควรจะเฉลิมฉลองสภาพที่กำลังเกิดขึ้น
มากกว่า มีแนวคิดว่โลกที่อาศัยอยู่ทุกวันนี้เป็นโลกที่ยุงเหยิง เหลวไหล ไร้สาระ ดังนั้นอย่ามัวแต่
มานั่งหลอกตัวเองว่ ศิลปะจะช่วยเยียวยาอะไรได้ ทางที่ดีควรจะเล่นสนุกกับควมไร้สาระ
เหล่านั้นเสียเลย ตามแนวทางสุขนิยม

เฟรดริค เจมีสัน (Frederic Jameson) นักปรัชญาทางสังคมวิทยา พยายามที่จะ
เชื่อมโยงขบวนการทางศิลปะแนวโมเดิร์นนิสซึมและโพสต์โมเดิร์นนิสซึมเข้ากับระบบเศรษฐกิจ

และมองว่าการเชื่อมโยงดังกล่าวเป็นการก่อรูปทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในยุคทุนนิยม (ปริตตา เจลิเม่า กอนันตกุล, 2544)

เจมีสัน จึงได้พยายามแบ่งแยกยุคทุนนิยมพร้อมกับกับการมองศิลปะออกเป็นสามช่วงด้วยกัน คือ

1. ทุนนิยมยุคแรก ตรงกับราวศตวรรษที่ 18 –19 ในยุโรปตะวันตก อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา เป็นยุคแรกของการเติบโตทางการตลาดและการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่ เครื่องจักรไอน้ำ ควบคู่ไปกับขบวนการทางศิลปะแนวสัจนิยม (Realism)

2. ทุนนิยมยุคที่สอง ตรงกับปลายศตวรรษที่ 19 จนกระทั่งถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นยุคของทุนนิยมแบบผูกขาด มีเทคโนโลยีที่ใช้พลังงานไฟฟ้า และเครื่องยนต์ที่มีการสันดาปภายใน ควบคู่ไปกับขบวนการทางศิลปะแบบสมัยใหม่ หรือ โมเดิร์นนิสซึม

3. ทุนนิยมยุคที่สาม ตรงกับช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน เป็นยุคที่ทุนนิยมข้ามชาติกำลังเบ่งบาน เน้นการบริโภค การขายและการโฆษณามากกว่าการผลิต มีเทคโนโลยีที่ใช้อิเล็กทรอนิกส์และพลังงานนิวเคลียร์ ควบคู่ไปกับขบวนการทางศิลปะแบบหลังสมัยใหม่ หรือ โพสต์โมเดิร์นนิสซึม

คำอธิบายมโนทัศน์เรื่อง "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" ที่มีพื้นฐานมาจากด้านที่ว่าด้วยปรัชญาและความรู้ทางประวัติศาสตร์และสังคม

มิติด้านนี้ของมโนทัศน์เรื่อง"หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" ว่าเป็นการก่อรูปทางสังคม ระบบสังคม โลกทัศน์และอุดมการณ์ ข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นในมิตินี้จึงมักเกิดจากความพยายามที่จะแยกสภาพของสังคม หรือ ยุคสมัยออกจากกัน กล่าวคือ การพยายามแยกยุค "หลังสมัยใหม่" หรือ "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" (Postmodernity) ออกจากยุค "สมัยใหม่" หรือ "โมเดิร์นนิสซึม" (Modernity) (ปริตตา เจลิเม่า กอนันตกุล , 2544)

"โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" และ"โมเดิร์นนิสซึม" นั้นแตกต่างจาก คำว่า "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" และ"โมเดิร์นนิสซึม" เนื่องจาก คำว่า "โมเดิร์นนิสซึม" หมายถึง ขบวนการทางศิลปะ ในขณะที่ "โมเดิร์นนิสซึม" หมายถึง ชุดของความคิดทางปรัชญา การเมืองและจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นรากฐานของสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น จึงมีการตั้งข้อสังเกตว่า แนวคิดเรื่อง"โมเดิร์นนิสซึม" น่าจะเกิดมาก่อน "โมเดิร์นนิสซึม" แล้วจึงค่อยพัฒนาไปสู่กระบวนการมโนทัศน์เรื่อง "โพสต์โมเดิร์นนิสซึม" "

คำว่า "สมัยใหม่" หรือ "โมเดิร์น" (Modern) เริ่มก่อตัวเป็นมโนทัศน์ทางสังคมวิทยาในศตวรรษที่ 19 เป็นคำที่ใช้เรียก ยุคสมัยในช่วงนั้น เพื่อแยกออกจากยุคโบราณ (Antiquity) ซึ่งนำไปสู่ประเด็นการถกเถียงที่ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ เนื่องจาก นักวิชาการทางสังคมวิทยาบางส่วน มีความเห็นว่า "ยุคสมัยใหม่" หรือ "ยุคโมเดิร์น" นั้นเกิดมาตั้งแต่ยุคแห่งภูมิปัญญา (Enlightenment) ซึ่งเป็นยุคของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ในช่วงกลางศตวรรษที่ 18

ในขณะที่นักวิชาการทางสังคมบางส่วน กลับมีความเห็นว่า "ยุคสมัยใหม่ " นั้นเกิดมานับตั้งแต่ช่วง ฟันฟูศิลปะวิทยาการของกรีกและโรมัน ในทวีปยุโรป เมื่อประมาณกลางศตวรรษที่ 15 จนกระทั่งมีการตั้งข้อสังเกตว่า ยิ่งพยายามที่จะแบ่งแยกยุคสมัยใหม่ออกจาก ยุคสมัยโบราณ มากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ ยุคสมัยใหม่นั้น ยิ่งเก่าลงไปทุกทีๆ เช่น ในกรณีของ ฮาร์เบอร์มาส นักปรัชญาชาวเยอรมัน ได้พยายามแบ่งแยกยุคสมัยใหม่ด้วยการ มองย้อนกลับไปถึงการใช้รากศัพท์ของคำว่า modern ที่มีมาจาก คำว่า modernus ในภาษาละติน ทำให้ ฮาร์เบอร์มาสตั้งข้อสันนิษฐานว่า ยุคโมเดิร์น น่าจะเกิดมาตั้งแต่ สมัยโรมัน ในคริสต์ศตวรรษที่ 5 (ปริตตา เจลิเมเฝ้า กอนันตกุล , 2544)

แม้ว่าจะยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัด ว่ายุคสมัยใหม่นั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาใด แต่หากเรายึดเอาว่าศตวรรษที่ 18 คือจุดเปลี่ยนที่สำคัญก็จะสามารถทำให้มองเห็นหลักปรัชญาและมโนทัศน์บางอย่างที่นำไปสู่ ยุคหลังสมัยใหม่ หรือ โฟสต์โมเดิร์นนี้ได้ ดังต่อไปนี้ (ปริตตา เจลิเมเฝ้า กอนันตกุล, 2544)

1. ความเชื่อในเรื่องความมีอัตตา (self) ว่าเป็นแก่นของความเป็นมนุษย์ และ เชื่อว่า อัตตา เป็นสิ่งที่มั่นคง มีตัวตน เป็นระบบและเข้าถึงได้ ความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่เปราะบาง ทถาวร ไม่แปรเปลี่ยน ไม่ว่าสิ่งแวดล้อมภายนอกจะแปรเปลี่ยนไปเช่นไร

2. อัตตาเกิดจากความสำนึก และการรับรู้ความเป็นตัวของตัวเอง และโลกภายนอก โดยความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งถือว่า การใช้ความคิดขั้นสูงสุดและมีลักษณะที่เป็นภววิสัย (objective)

3. ความรู้ที่เป็นระบบที่สั่งสมขึ้นมาจากการใช้เหตุและผล คือวิทยาศาสตร์ เป็นวิถีทางที่มนุษย์จะเข้าถึงสัจจะธรรม ได้โดยที่ไม่ต้องคำนึงว่า ผู้ศึกษาหรือผู้รู้ นั้นเป็นใคร

4. ความรู้ที่ได้จากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นความจริงและเป็นอมตะ

5. ความรู้และความจริงที่ได้จากกระบวนการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ จะนำไปสู่ความก้าวหน้าและความเป็นเลิศของมนุษยชาติ

6. ความยึดถือในประกาศิตของเหตุผล ว่าสามารถพิพากษาได้ว่า อะไรจริง อะไรเท็จ ผิดถูก ดี ชั่ว อิศรภาพ คือ การเชื่อฟังกฎระเบียบที่ตราขึ้นโดยอาศัยความรู้ที่ได้มาจากเหตุผล

7. ในโลกที่ยึดหลักเหตุและผล ความจริง ความดีงามและความถูกต้อง จะเป็นสิ่งเดียวที่ไม่ขัดแย้งกัน

8. วิทยาศาสตร์ เป็นแม่แบบของความรู้ที่มีคุณูปการต่อสังคม วิทยาศาสตร์ เป็นสิ่งที่เป็นกลาง ไม่เอนเอียง นักวิทยาศาสตร์ หรือผู้แสวงหาความรู้ ความจริงด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ควรจะมีอิสระที่จะทำงานโดยมีแรงจูงใจที่มาจากเหตุและผล ไม่ใช่มาจากเงินและอำนาจ

9. ภาษาอันเป็นสื่อ ในการสร้างและกระจายความรู้ ควรต้องถูกกำกับด้วยเหตุและผล เช่นเดียวกัน การเป็นภาษาที่อยู่ในกำกับของเหตุและผล กล่าวคือ ภาษาจะต้องโปร่งใส ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของความจริงที่ค้นพบด้วยเหตุและผล สัญลักษณ์ในภาษา เช่น ถ้อยคำ (signifier) กับโลกภายนอกที่ถูกแทนที่ด้วยสัญลักษณ์ (signified) จะต้องเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน ตรงไปตรงมาไม่บิดเบือน

จากการสรุปข้างต้นอันเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการทัศน์เรื่อง โมเดิร์นนิตี ซึ่งเป็นเรื่องของกระบวนการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อค้นหาและสถาปนากฎระเบียบ ความสม่ำเสมอ ความ คงเส้นคงวา เนื่องจากถูกสร้างมาจากฐานความคิดที่ถูกพัฒนาขึ้นในยุคที่วิทยาศาสตร์ กฎหมาย จริยศาสตร์และประชาธิปไตยกำลังเฟื่องฟู ดังนั้นยังสังคมสมัยใหม่ หรือ โมเดิร์นนิตี ยังพยายามที่จะสร้างความเป็นปรกติสุข หรือจัดระเบียบมากขึ้นเพียงใด ก็จะต้องพยายามที่จะขจัดสิ่งผิดปรกติและขจัดมันออกไปมากขึ้นเท่านั้น เช่น การรกร่วมเพศ ในสังคมโมเดิร์นนิตี ถูกนิยามว่าเป็น สิ่งแปลกปลอม สิ่งอื่น ที่ผิดแผกไปจากความเป็นปรกติ ควรแก้ไขให้หมดไป เป็นต้น (ปริตดา เอลิมเฝ้า กอนันตกุล , 2544)

ฟรองซัวส์ ลีโอดาร์ต นักปรัชญาโพสท์โมเดิร์น มีความเห็นว่า การที่สังคมสมัยใหม่ หรือ โมเดิร์นนิตี ใช้ความเป็นคู่ตรงกันข้าม เช่น เรื่องความปรกติและความไม่ปรกติ และให้ความหมายกับปรากฏการณ์บางอย่างในสังคม นั้นเป็นผลมาจาก ความต้องการเป็นปึกแผ่น

มั่นคงและเป็นสังคมแบบเบ็ดเสร็จ (Totality) ที่ต้องการมีระบบการรวบยอดเพียงระบบเดียว (จันท์ เจริญศรี , 2544:11)

ในสังคมสมัยใหม่นั้น ความมั่นคง ความมีระเบียบ การรวบยอดเพียงหนึ่งเดียว เกิดขึ้นด้วยการสร้างอภิธานาน หรือ อุดมการณ์สูงสุด (Grand Narrative) ซึ่งเป็นคำอธิบายที่วัฒนธรรมหนึ่งๆสร้างขึ้นให้แก่ตัวเอง เพื่อยืนยันความเชื่อและวิธีการปฏิบัติในสังคม ดังเช่น สังคมอเมริกัน อาจมีอุดมการณ์สูงสุด ว่า ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบของการปกครองที่ประเสริฐที่สุด นำมาซึ่งความผาสุกของมวลมนุษย์ เป็นต้น

ลีโอตาร์ด ยังมีความเห็นว่า ทุกมิติของสังคมใหม่ ต้องอาศัยอุดมการณ์สูงสุดในการดำรงอยู่ของตนเอง มโนทัศน์เรื่องหลังสมัยใหม่หรือโพสต์โมเดิร์นนิสซึมจึงต้องทำหน้าที่วิพากษ์อุดมการณ์สูงสุดสุด เพื่อทำให้เกิดความสำนึกที่ว่า อุดมการณ์สูงสุดคือการสถาปนาความชอบธรรม ด้วยการซ่อนเร้น ปกปิด และปิดปาก ความขัดแย้ง ความไม่ลงรอย ไม่พอดีซึ่งมีอยู่ในทุกระบบสังคมไว้ กล่าวคือ ในการสถาปนาความปรกติสุขทุกอย่าง จำเป็นต้องมีการสร้างความไม่ปรกติสุขขึ้นมาเป็นคู่ตรงข้าม โดยที่ อุดมการณ์สูงสุดมีหน้าที่ทำให้เราเห็นว่าทั้งหมดนี้ไม่ใช่การสร้างสรรค์ แต่เป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ ความปรกติ เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ในขณะที่ความผิดปกติเป็นเรื่องเลวร้ายหน้ากลัว

ด้วยสาเหตุนี้มโนทัศน์เรื่องโพสต์โมเดิร์นจึงปฏิเสธอุดมการณ์สูงสุด (Grand Narrative) และหันมาให้ความสนใจและให้ความสำคัญแก่เรื่องเล็กๆ เรื่องไม่สลักสำคัญ (Mini Narrative) แทน ซึ่ง การให้คำอธิบายเล็กๆแบบโพสต์โมเดิร์น จึงเป็นเรื่องที่เล่าหรืออธิบายถึงบางสิ่งบางอย่างได้เพียงชั่วคราว จำกัดอยู่ในสถานที่บางแห่งและในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้อ้างตัวว่าเป็นสากลหรืออมตะ (ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล , 2544)

"ภาษา"ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ "โพสต์โมเดิร์น"แยกตัวออกจาก"โมเดิร์น"อย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากความคิดในยุคโมเดิร์นนี้ตี ภาษาถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ในการถ่ายทอดความจริง และสิ่งสำคัญอยู่ที่ความจริงเบื้องหลัง ถ้อยคำหรือสัญลักษณ์ต่างๆอาจไม่สำคัญเท่ากับความหมายที่อยู่ลึกลงไป ตามกระบวนการตีความโพสต์โมเดิร์น มีความเห็นว่า ไม่มีความจริงหรือสัจจะธรรมใดที่เป็นนิรันดร์ ดังนั้นจึงไม่มีความจริงใดหรือความหมายใดที่อยู่เบื้องหลังที่สามารถดำรงอยู่เป็น นิรันดร์ได้ ในสังคมโพสต์โมเดิร์นจึงมองทุกอย่างเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏให้เห็นเบื้องหน้า ไม่มี ความหมายลึกลงหรือเป็นตัวตนอยู่เบื้องหลัง (ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล , 2544)

ฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) นักปรัชญาคนสำคัญอีกคนของมโนทัศน์เรื่อง โฟสต์โมเดิร์น มีความเห็นเรื่องเดียวกันนี้ว่า ในสังคมโฟสต์โมเดิร์นนั้น ไม่มีอะไรที่เป็นของแท้ทุกอย่าง เป็นเพียงของเทียม หรือ ของที่จำลองมา ซึ่งโบดริยาร์ด เรียกว่า simulacra ยกตัวอย่างเช่น ในยุคโมเดิร์น เราอาจจะมีภาพเขียนสีน้ำมันของโมน่าหรือเรอเนอัส หรือของจิตรกรคนอื่น ๆ แต่ภาพนี้อาจถูกทำเป็นโปสเตอร์เป็นหมื่นเป็นแสนภาพ ในขณะที่ภาพต้นแบบดั้งเดิมที่เขียนด้วยสีน้ำมันนั้นยังคงความเป็นหนึ่งอยู่เสมอ มีทั้งคุณค่าและมูลค่าอย่างที่ภาพจำลองหรือก๊อปปี้ภาพไหนจะมาทดแทนได้ ในขณะที่ยุคโฟสต์โมเดิร์น เมื่อนานี้ถึงซีดีเพลง เราจะไม่สามารถบอกได้ว่าแผ่นใดเป็นแผ่นดั้งเดิม เพราะซีดีทุกแผ่นถูกผลิตออกมาเป็นล้านๆแผ่น และมีลักษณะเหมือนกันหมด ไม่มีแผ่นใดที่มีคุณค่าหรือมูลค่าสูงกว่าใด

นอกจากนี้ในสังคมโฟสต์โมเดิร์นยังมีสิ่งที่เรียกว่า ความจริงเสมือน (Virtual Reality) ซึ่งเป็นความจริงเสมือนที่ถูกสร้างขึ้นมาจากการจำลอง โดยที่ไม่มีต้นแบบที่มีตัวตนอยู่ใดๆในโลกนี้ เราจะพบความจริงเสมือนนี้ได้ในเกมคอมพิวเตอร์ ที่สร้างภาพปราสาท ป่าเขา ห้องลับ อวกาศมหัศจรรย์ ให้ผู้เล่นได้เข้าไปสัมผัสราวกับได้เข้าไปจับต้องสิ่งนั้นจริงๆ ทั้งที่ในโลกของความเป็นจริงนั้นของสิ่งนั้นไม่เคยมีตัวตนอยู่จริง เช่น ในเกมส์ Sim City หรือ The Sim ที่ผู้เล่นสร้างเมืองหรือตัวละครขึ้นมาได้เองในจอคอมพิวเตอร์ (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล , 2544)

นอกจากนี้มโนทัศน์เรื่องโฟสต์โมเดิร์นยังได้ตั้งข้อสงสัยกับความรูแบบวิทยาศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานสำคัญในสังคมโมเดิร์น ที่ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่มีความดีงามในตัวเอง มนุษย์เราหาความรู้จากการศึกษา เพื่อที่จะเติมความดีงามให้แก่ตัวเอง และนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นผู้เจริญและมีจิตใจที่ได้รับการกล่อมเกลาให้งดงาม ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมา คืออุดมการณ์สูงสุดของแนวคิดเรื่อง Liberal Art ของโลกตะวันตก

ในขณะที่สังคมโฟสต์โมเดิร์นให้นิยามคำว่า ความรู้และการเรียนรู้ว่าไม่ใช่สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หากแต่ความรู้เป็นสิ่งที่จะหยาบห่วยเอาไปก่อให้เกิดประโยชน์ได้ในทันที การศึกษาจึงเป็นการเรียนรู้เพื่อให้คนมีงานทำ เพื่อป้อนคนเข้าสู่ตลาดแรงงาน เช่น เราอาจเตรียมตัวอ่านหนังสือความรู้รอบตัวเพื่อเตรียมตัวไปตอบปัญหาในรายการเกมโชว์เพื่อเงินรางวัลมากกว่าที่เราจะอ่านหนังสือเพราะความชื่นชมความจริง และความดีงามในสิ่งที่เรากำลังเรียนรู้ (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล , 2544)

นอกจากประโยชน์ของความรู้ที่ส่วนใหญ่จะถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นเงินตราแล้ว ความรู้ในสังคมโพสต์โมเดิร์นยังมีกรรมวิธีในการจัดเก็บ เรียบเรียง การกระจายและการเสพความรู้ ที่แตกต่างออกไปจากสังคมสมัยใหม่ เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ กลายมาเป็นหัวใจสำคัญในการผลิต การกระจายและการเสพความรู้ ความรู้ใดๆที่ไม่สามารถแปลง ออกมาให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถจัดเก็บได้ในคอมพิวเตอร์ ก็แทบจะไม่มีทางเป็นความรู้

หากในยุคโมเดิร์นเรียกสิ่งที่ตรงข้ามกับความรู้ว่าวิชาหรือความไม่รู้ (ignorance) ในสังคมโพสต์โมเดิร์น สิ่งที่ตรงข้ามกับความรู้ กลับเป็นคลื่นรบกวน (noise) ซึ่ง หมายถึงสิ่งที่ไม่สามารถแปลงให้เป็นสัญญาณอิเล็กทรอนิกส์ได้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เราสามารถตั้งข้อสรุปได้ว่า โพสต์โมเดิร์น เป็นทั้งกระแส ความคิดที่โต้แย้ง ต่อต้านระบบความคิดที่เกี่ยวกับความจริง ความรู้ที่มีอยู่เดิม และใน ขณะเดียวกันก็เป็นคำอธิบายกับ ลักษณะเฉพาะด้านในสังคมร่วมสมัยที่เรากำลังใช้ชีวิตอยู่ใน ขณะนี้ (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล , 2544)

ด้วยอิทธิพลของกระแสโพสต์โมเดิร์นนี้เอง ทำให้นักมานุษยวิทยาที่เกิดขึ้นในยุค หลังปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา สามารถตั้งคำถามที่นำไปสู่ การค้นพบและสร้างสรรค์ที่เป็นการเปิด พรหมแดนความรู้ที่น่าสนใจมากมายหลายเรื่อง อาทิ การพยายามถ่ายทอดภาพของวัฒนธรรมที่มี หลายมุมมองในเวลาเดียวกัน การให้ความสนใจตั้งคำถามเรื่องของภาษาที่ใช้ในการจำลองภาพ วัฒนธรรม หรือ การที่นักมานุษยวิทยาทบทวนบทบาทของตนเองในฐานะผู้ค้นหาความรู้ หรือ ผู้เขียน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการตั้งคำถามถึงผลในทางปฏิบัติของการคิดแบบโพสต์โมเดิร์นว่า จะนำไปสู่สังคมและอำนาจทางการเมืองแบบใด การปฏิเสธอุดมการณ์สูงสุด (Grand Narrative) อาจถูกนำมาใช้ในฐานะเครื่องมือที่ใช้ในการเปิดโปงอำนาจที่เคยถูกกดทับมานาน เช่น การ ต่อต้านอำนาจรัฐ หรืออำนาจของสถาบันต่างๆทางสังคม และเปิดโอกาสให้กับคนกลุ่มน้อยหรือ ชายขอบของสังคม อาทิ กลุ่มเกย์ เลสเบียน กลุ่มเรียกร้องเพื่อสิทธิสตรี ได้มีสิทธิมีเสียงมากขึ้น และมีความหลากหลายมากขึ้น

ในขณะเดียวกัน การเปิดกว้างและการปฏิเสธพรหมแดนหรือเส้นแบ่งของทุกสิ่งใน โลกก็สามารถนำไปสู่การที่ของที่มีคุณค่าสูงส่ง อาจถูกดึงลงมาเกลือกกลั้วกับของที่ต่ำช้าสกปรก

ความศรัทธาในคุณค่าความเป็นมนุษย์อาจถูกทำลาย ความดีงามกลายเป็นความชั่วร้าย ซึ่งมีการตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับ การพยายามที่จะก้าวข้ามไปให้พ้นยุคและกลับไปหาอะไรก็ตามที่มีมาก่อน ไม่ว่าจะ เป็น โมเดิร์น มนุษย์นิยม หรือ ยุคภูมิปัญญา จะนำกลับไปสู่ขบวนการที่เป็นชาวจัด เช่น ขบวนการ Religious fundamentalism เช่น มุสลิมชาวจัดในตะวันออกกลางที่พยายามปกป้องอุดมการณ์สูงสุดทางศาสนาเพื่อไม่ให้เกิดการถูกตั้งคำถามหรือถูกวิพากษ์วิจารณ์ ทำให้เกิดการปิดกั้นทางความคิดด้วยวิธีการที่รุนแรง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป Postmodernism คือ รูปแบบวัฒนธรรมที่กำหนดโดยการผสมผสาน (intertextuality) การปนเปปะติดปะต่อ (pastiche) การเลื่อนของรูปแบบ (gender blurring) และ ความเคลื่อนไหวทางปรัชญาที่ปฏิเสธ หรือ ทำลายอภิปรัชญา (grand narratives : universal explanation of human history and activity) เพื่อสนับสนุนความรู้ที่เกิดขึ้นจากกลุ่มย่อยต่างๆ ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ ความเชื่อ คุณค่า เป็นต้น

ในขณะที่ Postmodernity เป็นช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นหลังยุคสมัยใหม่ (modernity) กำหนดโดยลักษณะการบริโภคในบริบทของยุคหลังอุตสาหกรรม (post-industrial) เป็นความรู้สึกหรือคลื่นทางวัฒนธรรมที่ปฏิเสธอภิปรัชญาเพื่อเปิดโอกาสให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แสดงบทบาท

สำหรับหลักปรัชญาของมโนทัศน์เรื่องหลังสมัยใหม่สามารถสรุปได้ดังนี้คือ

1.เกิดการล่มสลายของเส้นแบ่ง Culture & Society Ipcp Culture Signs และ Media images ควบคู่ไปกับการรับรู้ความจริงของคนเราและการเป็นส่วนหนึ่งของความจริง การบริโภคขยายตัวสัมพันธ์กับ Pop Culture

2.ปฏิเสธอภิปรัชญาตั้งข้อสงสัยกับเหตุผลในฐานะเป็นเครื่องมือที่เข้าถึงความจริง จัดพื้นที่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษาใหม่ เน้นการล่มสลายของการเป็นเอกภาพ

3.เน้น Styleมากกว่า Substance เช่น เราบริโภคสัญญาณเพราะว่ามันคือสัญญาณ Virtual reality ทำให้คนมีประสบการณ์ความจริงแบบ Second Hand

4.สนับสนุนเสียงชายขอบและการเกิดขึ้นของกลุ่มภูมิปัญญาใหม่ เสียงจากคนชายขอบ จากผู้ที่แตกต่าง เกิดวิธีใหม่ของการสร้างความรู้ การอธิบายปัญหา แนะนำแนวทางศึกษาเชิงการเมือง Micro Politic, Politic of the Particular, Politics of a Difference

5.เกิดกลุ่มวัฒนธรรมใหม่ การเกิดขึ้นของกลุ่มวัฒนธรรมใหม่ วัฒนธรรมย่อย เกิดลักษณะลูกผสมการผสมผสานระหว่างรากเหง้ากับของใหม่ ในลักษณะของลูกผสมหรือ Hybridity

6.ให้ความสำคัญกับบริสุทธิ (Sublime) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถทดแทนหรือเทียบเท่าได้ (Unrepresentable)

7.หันหลังให้ระบบคุณค่ากระแสหลัก ปฏิเสธระบบคุณค่าที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ มาสู่สังคมแบบยั่งยืน จากการเอาเปรียบธรรมชาติ มาเป็นการอยู่ร่วมกัน อนุรักษ์ จากตรรกะแบบเหตุผล กลายเป็นแรงบันดาลใจและความรู้สึกและศาสนา ปฏิเสธความคิดแบบเส้นตรง

จากแนวคิดเรื่องหลังสมัยใหม่ หรือ โพสต์โมเดิร์นนิสซึ่มนี้ จะเป็นแนวทางให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงแก่นของแนวคิดหลังสมัยใหม่ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดของสื่อทางเลือกและสามารถนำมาเป็นแนวทางประกอบการวิเคราะห์และวิพากษ์ถึงการก่อตัวของหนังสือทำมือตามแนวคิดดังกล่าว

4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Paulo Freire (1980) ศึกษาถึงศักยภาพของสื่อทางเลือกในการสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตย ไว้ในงานวิจัยเรื่อง Education as Practice for Liberation พบว่า สื่อทางเลือกมีศักยภาพและบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ดังต่อไปนี้ (1) สื่อทางเลือกสามารถสร้างเสียง (voice) ให้แก่ผู้ไม่มีสิทธิมีเสียง (voiceless) ในสังคมได้ (2) สื่อทางเลือกสามารถสร้างอำนาจต่อช่องทางสังคมให้แก่กลุ่มผู้ไร้อำนาจ ที่ได้รับความไม่เท่าเทียมและความอยุติธรรมในสังคม (3) สื่อทางเลือกสามารถติดต่อกับชุมชนหรือสังคมที่ถูกตัดขาด ด้วยการสื่อสารระหว่างกัน เป็นเครือข่ายทางสังคม (4) สื่อทางเลือกเปรียบเสมือนทางเลือกอีกทางหนึ่งในการรับรู้ข่าวสาร

ข้อมูล เนื่องจากมิได้ถูกจำกัดด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจหรือถูกกดดันด้วยอำนาจทางการเมือง จึงทำให้สื่อทางเลือกมีอิสระในการรวบรวม ประมวลและเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล

Comedia (1978) ศึกษาเรื่อง สื่อของชนกลุ่มน้อย (Minority Press) ซึ่งทำการศึกษาถึงปัญหาและการพยายามก้าวข้ามข้อจำกัดทางธุรกิจของสื่อทางเลือก และสื่อของชนกลุ่มน้อย งานวิจัยนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่สื่อทางเลือกและสื่อของชนกลุ่มน้อย ต้องประสบ ซึ่งปัญหาที่สำคัญที่สุดได้แก่ ปัญหาทางธุรกิจ รวมไปถึงการนำเสนอวิธีการกลยุทธ์ในการเอาตัวรอดทางธุรกิจของสื่อทางเลือกและสื่อของชนกลุ่มน้อย ท่ามกลางสื่อกระแสหลัก ด้วยการนำเสนอแง่มุมในการวิพากษ์วิจารณ์ที่แตกต่างออกไป

Bhekizulu Mpofo (1996) ศึกษา เรื่อง การผูกขาดของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศเซาท์แอฟริกา เชื่อมโยงกับสื่อทางเลือก : กรณีศึกษาหนังสือพิมพ์ " New Nation" งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์ สถานการณ์ของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ ภายหลังเหตุการณ์การแบ่งแยกสีผิว การปรับเปลี่ยนเจ้าของในธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ และการปฏิรูปทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ที่นำไปสู่การเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยครั้งแรก ในประเทศแอฟริกาใต้ ในปี ค.ศ. 1994 โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ตามแนวทางของหลักเศรษฐศาสตร์ การเมือง ซึ่งมุ่งความสนใจไปที่ ยุคเสื่อมของสื่อข่ายจัดหรือสื่อทางเลือกในประเทศแอฟริกาใต้ ซึ่งเป็นช่วงที่หนังสือพิมพ์ทางเลือก New Nation ถูกควบกิจการโดยกลุ่มธุรกิจสิ่งพิมพ์เอกชนขนาดใหญ่ในปี 1995 ซึ่งต่อมา กลุ่มธุรกิจเอกชนดังกล่าวได้ก้าวเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดในรัฐบาลกลางของเซาท์แอฟริกา งานวิจัยชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่า เหตุการณ์ที่ภายในเซาท์แอฟริกา ล้วนเป็นไปตามแนวทางของหลักการเศรษฐศาสตร์การเมือง ที่ว่า" การลงทุนของนักลงทุน คือ การลงทุนซ้ำแล้วซ้ำอีก เพื่อคงไว้ซึ่งผลกำไร จึงพยายามที่จะก้าวเข้ามามีบทบาทในระบบการเมืองและเศรษฐกิจ " (Murdock,1982:125)

James Gillett (2001) ศึกษาเรื่อง Contemporary Challenges for Alternative Media : Lessons from the AIDS movement การวิจัยศึกษานี้มุ่งความท้าทายของสื่อทางเลือกในช่วงทศวรรษที่ 1980 โดยผู้วิจัยนำเสนอว่า นักเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อผู้ป่วยโรคเอดส์ พยายามนำสื่อทางเลือกเข้ามาใช้เป็นช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลที่เกี่ยวกับไวรัส HIV และ โรคเอดส์ รวมถึงนำเสนอเรื่องราวของผู้ติดเชื้อเอดส์ วิธีการป้องกันการติดเชื้อ และวิธีการอยู่ร่วมกับผู้ป่วยโรคเอดส์ เพื่อปรับเปลี่ยนการรับรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ในแง่มุมที่ผิด ผู้วิจัยจึงสรุปบทบาทสื่อทางเลือก

ไว้ว่า (1) ทำทลายความเป็นมืออาชีพของสื่อกระแสหลัก (2) เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีสื่อไปสู่สื่อทางเลือก (3) เปิดพรมแดนของสื่อทางเลือก

จาก แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยจะนำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์เนื้อหาส่วนต่างๆ เพื่อนำไปสู่การตอบปัญหานำวิจัยที่ว่า หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในปัจจุบันนั้น มีปรัชญาในบทบาทการเป็นสื่อทางเลือกอย่างไร มีแนวนโยบายรูปแบบและเนื้อหาอย่างไร และกลุ่มเป้าหมายผู้อ่านคือใคร รวมไปถึงกระบวนการผลิต ช่องทางการดำเนินธุรกิจ ปัจจัยที่เป็นแรงจูงใจและผลักดันให้เกิดหนังสือทำมือ และ การคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตของหนังสือทำมือตามทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงวิชาการวารสารศาสตร์ วงการสื่อสารมวลชน วงการวรรณกรรมและผู้ผลิตหนังสือทำมือ

ข้อสันนิษฐานการวิจัย

1. หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นและก่อตัวขึ้นนั้นมีแนวคิดสอดคล้องตามบทบาทสื่อทางเลือกและในสังคมนักเขียนและนักอ่านไทย

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและความไม่พึงพอใจในระบบบรรณาธิกรแบบการตลาดเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลผลักดันให้เกิดหนังสือทำมือขึ้นในประเทศไทย

3. หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยมีขั้นตอนการผลิต การดำเนินธุรกิจและช่องทางการเผยแพร่และจัดจำหน่ายที่คล้ายคลึงกัน คือ มีการผลิตหนังสือทำมือด้วยตนเองทุกขั้นตอน มีการดำเนินธุรกิจและจัดช่องทางการจัดจำหน่าย อาทิ การสั่งซื้อหนังสือหรือบอกรับสมาชิกจากผู้ผลิตโดยตรง , มีการจัดจำหน่ายผ่านตัวแทน กลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือหรือร้านหนังสือ และมีการวางขายตามงานนิทรรศการหรืองานแสดงศิลปะ

4. ผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงวิชาการด้านวารสารศาสตร์ วงการสื่อสารมวลชน วงการวรรณกรรม และผู้ผลิตหนังสือทำมือ มองสภาพปัจจุบันและคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตของหนังสือทำมือในเชิงบวก โดยคาดการณ์ว่าสภาพสังคมปัจจุบันและมีแนวโน้มอนาคตทำให้หนังสือทำมือกำลังอยู่ในช่วงเติบโตและจะขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ